

**CHAMBRE DES REPRÉSENTANTS
DE BELGIQUE**

23 mars 2023

PROPOSITION DE LOI

**modifiant le Code pénal en ce qui concerne
les règles relatives à la légitime défense et
introduisant la cause absolutoire générale de
l'excès de légitime défense**

(déposée par Mme Marijke Dillen et consorts)

**BELGISCHE KAMER VAN
VOLKSVERTEGENWOORDIGERS**

23 maart 2023

WETSVOORSTEL

**tot wijziging van het Strafwetboek
voor wat de regeling inzake noodweer
betreft en tot invoering van de algemene
schulduitsluitingsgrond "noodweerexces"**

(ingediend door mevrouw Marijke Dillen c.s.)

RÉSUMÉ

Cette proposition de loi vise à étendre la notion de légitime défense à l'instar de ce qui existe déjà aux Pays-Bas et en Allemagne.

La légitime défense est non seulement admise en cas de défense de sa personne ou de celle d'autrui, mais aussi lorsqu'il y a une atteinte actuelle et illicite d'un fonds de commerce, d'un bien ou de tout autre bien juridique de soi-même ou d'autrui.

La riposte doit être proportionnée à l'ampleur de l'agression. Celui qui se défend doit donc, en principe, recourir au moyen le moins radical.

Cette proposition de loi introduit toutefois également la cause absolutoire de l'excès de légitime défense. Une personne ne doit pas être jugée coupable en cas de dépassement des limites de la légitime défense si ce dépassement a été la conséquence immédiate d'une émotion violente causée par l'agression.

SAMENVATTING

Dit wetsvoorstel beoogt, naar Nederlands en Duits voorbeeld, het begrip noodweer of wettige verdediging uit te breiden.

De wettige verdediging of noodweer is niet enkel mogelijk ter verdediging van zichzelf of een ander persoon maar ook bij de ogenblikkelijke, wederrechtelijke aanranding van een handelszaak, een eigendom of ieder ander rechtsgoed van zichzelf of een ander persoon.

De tegenaanval moet daarbij evenredig zijn met de reikwijdte van de aanranding. De verdediger moet zich dus in principe van het minst ingrijpende verdedigingsmiddel bedienen.

Dit wetsvoorstel voert evenwel ook de schulduitsluitingsgrond "noodweerexces" in. Indien een persoon de grenzen van de noodzakelijke verdediging overschrijdt maar dit het onmiddellijke gevolg is van de hevige gemoedsbeweging die door de aanranding werd veroorzaakt, zal hij niet schuldig worden bevonden.

N-VA	: Nieuw-Vlaamse Alliantie
Ecolo-Groen	: Ecologistes Confédérés pour l'organisation de luttes originales – Groen
PS	: Parti Socialiste
VB	: Vlaams Belang
MR	: Mouvement Réformateur
cd&v	: Christen-Democratisch en Vlaams
PVDA-PTB	: Partij van de Arbeid van België – Parti du Travail de Belgique
Open Vld	: Open Vlaamse liberalen en democraten
Vooruit	: Vooruit
Les Engagés	: Les Engagés
DéFI	: Démocrate Fédéraliste Indépendant
INDEP-ONAFH	: Indépendant – Onafhankelijk

Abréviations dans la numérotation des publications:		Afkorting bij de nummering van de publicaties:	
DOC 55 0000/000	Document de la 55 ^e législature, suivi du numéro de base et numéro de suivi	DOC 55 0000/000	Parlementair document van de 55 ^e zittingsperiode + basisnummer en volgnummer
QRVA	Questions et Réponses écrites	QRVA	Schriftelijke Vragen en Antwoorden
CRIV	Version provisoire du Compte Rendu Intégral	CRIV	Voorlopige versie van het Integraal Verslag
CRABV	Compte Rendu Analytique	CRABV	Beknopt Verslag
CRIV	Compte Rendu Intégral, avec, à gauche, le compte rendu intégral et, à droite, le compte rendu analytique traduit des interventions (avec les annexes)	CRIV	Integraal Verslag, met links het definitieve integraal verslag en rechts het vertaalde beknopt verslag van de toespraken (met de bijlagen)
PLEN	Séance plénière	PLEN	Plenum
COM	Réunion de commission	COM	Commissievergadering
MOT	Motions déposées en conclusion d'interpellations (papier beige)	MOT	Moties tot besluit van interpellaties (beigegekleurig papier)

DÉVELOPPEMENTS

MESDAMES, MESSIEURS,

La loi pénale belge, et en particulier l'article 416 du Code pénal, n'admet la légitime défense que s'il s'agit de la défense de soi-même ou d'autrui.

"Il n'y a ni crime ni délit, lorsque l'homicide, les blessures et les coups étaient commandés par la nécessité actuelle de la légitime défense de soi-même ou d'autrui."

La disposition susmentionnée n'est appliquée que pour les personnes et non pour biens, ce qui a pour effet de créer une insécurité (juridique), notamment auprès des commerçants qui sont, dans certains cas, obligés de défendre leur fonds de commerce contre des organisations criminelles sans scrupules.

Ainsi, le commerçant défendant son commerce doit toujours compter sur la bonne volonté du juge, ce qui signifie que les décisions peuvent varier selon les juridictions.

En témoignent entre autres les affaires Tyberghien et Moortgat, des bijoutiers victimes de casses à la voiture-bélier. Dans les deux affaires, un des auteurs de l'agression a été abattu.

Le bijoutier Tyberghien de Harelbeke a finalement été condamné pour homicide; il a donc dû s'acquitter des frais du procès et même verser des dommages et intérêts aux proches parents du gangster abattu.

Quant au bijoutier Moortgat d'Alost, il a été acquitté en première instance sur la base de la légitime défense, après quoi le parquet a interjeté appel. L'entrepreneur, déjà gravement éprouvé, et sa famille, ont dû vivre dans une grande incertitude une année supplémentaire, avant qu'un nouvel acquittement soit prononcé en appel.

Un exemple plus récent est l'affaire du bijoutier Moens de Gand. Celui-ci a été agressé le 7 juillet 2018 par deux individus munis d'une kalachnikov qu'ils ont braquée sur lui et sur sa famille. Après l'agression, le commerçant s'est lancé à leur poursuite et a tiré trois coups de feu, dont un a mortellement touché un des criminels dans le dos. Plus de quatre ans après les faits, la chambre des mises en accusations de Gand a décidé que le bijoutier devra comparaître devant le tribunal correctionnel pour homicide.

TOELICHTING

DAMES EN HEREN,

De Belgische strafwet, in het bijzonder artikel 416 van het Strafwetboek, staat noodweer – beter bekend als wettige (zelf)verdediging – enkel toe bij de verdediging van zichzelf of van een ander persoon.

"Er is noch misdaad, noch wanbedrijf, wanneer de doodslag, de verwondingen en de slagen geboden zijn door de ogenblikkelijke noodzaak van de wettige verdediging van zichzelf of van een ander."

Dat voormelde bepaling alleen van toepassing is op personen en niet op goederen zorgt voor (rechts)onzekerheid, in het bijzonder bij handelaren die zich in sommige gevallen genoodzaakt zien hun handelszaak te verdedigen tegen nietsontziende criminele bendes.

De verdediger van een handelszaak moet immers steeds rekenen op de "goodwill" van een rechter, waardoor uiteenlopende rechterlijke uitspraken mogelijk zijn.

Dit werd onder meer geïllustreerd in de zaken van de door ramkraken getroffen juweliërs Tyberghien en Moortgat, waarbij in beide gevallen een dader werd neergeschoten.

De Harelbeekse juwelier Tyberghien werd finaal veroordeeld voor doodslag met als gevolg dat hij diende op te draaien voor de proceskosten en zelfs een schadevergoeding moest betalen aan de nabestaanden van de neergeschoten gangster.

De Aalsterse juwelier Moortgat werd in eerste aanleg op grond van wettige zelfverdediging vrijgesproken, waarna het parket overging tot het aantekenen van hoger beroep. De zwaar getroffen ondernemer en zijn familie leefden nog een jaar in grote onzekerheid, vooraleer de vrijspraak in hoger beroep werd bevestigd.

Een meer recent voorbeeld betreft de zaak van de Gentse juwelier Moens die op 7 juli 2018 door twee indringers met een kalasjnikov werd overvallen en waarbij het oorlogswapen tegen het hoofd van de juwelier en dat van zijn familie werd geplaatst. Na de overval zette de juwelier de achtervolging in en loste hij drie schoten. Eén van de drie schoten raakte een dader in de rug waarna de crimineel kwam te overlijden. Meer dan vier jaar later besliste de Gentse kamer van inbeschuldigingstelling dat de juwelier zich vooralsnog voor de correctionele rechtbank moet verantwoorden voor doodslag.

Ce type de poursuites et de condamnations indignent profondément l'opinion publique. Le sentiment général est en effet que celui qui, lors d'une agression violente, défend son commerce par les armes, ne mérite pas de sanction et ne peut pas être arrêté ni condamné.

À l'inverse, les victimes sont en quelque sorte punies deux fois: une première fois par les criminels et une deuxième fois par l'appareil judiciaire.

Nous sommes d'avis qu'il faut remédier à ce problème. Nous souhaitons dès lors étendre la notion de légitime défense, comme l'ont déjà fait les Pays-Bas et l'Allemagne.

Le Code pénal allemand parle de la protection de la vie, du corps, de la liberté, de l'honneur, de la propriété et de tout autre bien juridique (§ 34).

“Wer in einer gegenwärtigen, nicht anders abwendbaren Gefahr für Leben, Leib, Freiheit, Ehre, Eigentum oder ein anderes Rechtsgut eine Tat begeht, ...”

Le § 33 prévoit: *“Überschreitet der Täter die Grenze der Notwehr aus Verwirrung, Furcht oder Schrecken, so wird er nicht bestraft.”*

Le Code pénal néerlandais dispose expressément en son article 41.1. que la défense nécessaire d'un “bien” contre une atteinte à celui-ci doit également être qualifiée de légitime défense.

“Niet strafbaar is hij die een feit begaat, geboden door de noodzakelijke verdediging van eigen of eens anders lijf, eerbaarheid of goed tegen ogenblikkelijke, wederrechtelijke aanranding.”

En outre, le Code pénal néerlandais reconnaît explicitement la cause absolutoire de l'excès de légitime défense (Art 41.2): *“Niet strafbaar is de overschrijding van de grenzen van noodzakelijke verdediging, indien zij het onmiddellijke gevolg is geweest van een hevige gemoedsbeweging, door de aanranding veroorzaakt.”*

Même si, *stricto sensu*, la menace avait déjà été écartée ou si, vue rétrospectivement, la défense n'était pas tout à fait proportionnée à l'agression (ou à l'atteinte au bien), un verdict de culpabilité est formellement exclu lorsqu'il s'avère que l'intéressé se trouvait initialement en situation de légitime défense (nécessité de se défendre contre une atteinte illicite actuelle) et que le dépassement, à un certain moment, des limites de

Dergelijke vervolgingen, dan wel veroordelingen, wekken terecht grote verontwaardiging op bij de bevolking. Algemeen wordt immers aangevoeld dat iemand die bij een gewelddadige overval overgaat tot de gewapende verdediging van zijn handelszaak, geen straf verdient en evenmin mag worden aangehouden, laat staan veroordeeld.

In het tegenovergestelde geval worden de slachtoffers als het ware tweemaal gestraft: een eerste maal door de criminelen en een tweede maal door het gerechtelijk apparaat.

Wij zijn van oordeel dat hieraan moet worden tegemoetgekomen en wensen daarom, naar Nederlands en Duits voorbeeld, het begrip noodweer of wettige verdediging uit te breiden.

Het Duitse *Strafgesetzbuch* heeft het over de bescherming van leven, lichaam, vrijheid, eerbaarheid, eigendom en ieder ander rechtsgoed (§ 34).

“Wer in einer gegenwärtigen, nicht anders abwendbaren Gefahr für Leben, Leib, Freiheit, Ehre, Eigentum oder ein anderes Rechtsgut eine Tat begeht, ...”

Paragraaf 33 bepaalt: *“Überschreitet der Täter die Grenze der Notwehr aus Verwirrung, Furcht oder Schrecken, so wird er nicht bestraft.”*

Het Nederlandse strafrecht bepaalt in haar artikel 41.1 van het Strafwetboek uitdrukkelijk dat ook de noodzakelijke verdediging van een “goed” tegen aanranding als noodweer moet worden omschreven.

“Niet strafbaar is hij die een feit begaat, geboden door de noodzakelijke verdediging van eigen of eens anders lijf, eerbaarheid of goed tegen ogenblikkelijke, wederrechtelijke aanranding.”

Bovendien wordt expliciet de schulduitsluitingsgrond “noodweerecces” erkend (Art 41.2): *“Niet strafbaar is de overschrijding van de grenzen van noodzakelijke verdediging, indien zij het onmiddellijke gevolg is geweest van een hevige gemoedsbeweging, door de aanranding veroorzaakt.”*

Zelfs al was de bedreiging strikt gezien reeds afgewend of stond de afweer, achteraf beschouwd, niet helemaal in verhouding tot de aanranding (van het goed), dan nog wordt een schuldigverklaring formeel uitgesloten wanneer blijkt dat de betrokkene zich aanvankelijk in een noodweersituatie bevond (noodzakelijke verdediging tegen ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding) en dat de overschrijding, op een bepaald moment, van de

la défense nécessaire était dû à une émotion violente, conséquence immédiate de l'agression.

L'introduction d'une cause absolutoire générale, appelée excès de légitime défense, découle de la conviction de droit prévalant dans la société. Toute personne sensée comprend qu'il n'est pas évident, pour quelqu'un qui se trouve confronté à une atteinte illicite immédiate, de faire l'évaluation rationnelle de ce qu'il faut entendre par la "nécessité de se défendre", compte tenu des émotions d'angoisse, de peur, d'effolement, de colère aveugle et de panique qui, de manière compréhensible, s'emparent de la victime en pareilles circonstances.

En droit pénal belge, ce "dépassement des limites de la légitime défense" n'existe pas en tant que tel. Il n'est question que de contrainte morale comme cause absolutoire ou de provocation comme cause d'excuse valant circonstance atténuante.

Il est donc opportun de reprendre cette disposition du droit pénal néerlandais relative à l'excès de légitime défense.

Nous sommes persuadés que la criminalité doit en principe être jugulée par les pouvoirs publics et qu'il n'appartient pas aux victimes de se faire justice elles-mêmes. On envisage dès lors en l'occurrence les situations plutôt exceptionnelles dans lesquelles les pouvoirs publics ne sont pas en mesure d'offrir une protection suffisante au moment où la nécessité immédiate et pressante s'en fait sentir.

L'extension du régime de la légitime défense à la protection des biens n'est pas non plus un blanc-seing.

Tout comme aux Pays-Bas, il faudra remplir les conditions bien définies dans la loi pour pouvoir se prévaloir avec succès de la cause de justification que constitue la "légitime défense" ou de la cause absolutoire que constitue l'"excès de légitime défense".

Ainsi, la notion de "légitime défense" implique l'existence d'une menace sérieuse et immédiate qui entraîne une riposte volontaire et nécessaire proportionnée à l'ampleur de l'agression. En principe, celui qui se défend doit donc recourir au moyen le moins radical.

Quiconque veut invoquer l'excès de légitime défense doit faire admettre que le dépassement des limites de la défense nécessaire (par exemple, une réaction qui ne serait pas tout à fait en rapport avec la nature ou la

limites de la défense nécessaire) a été commis. La responsabilité des limites de la défense nécessaire de la victime en pareilles circonstances.

De invoering van een algemene wettelijke schuldsluitingsgrond "noodweerexces" sluit aan bij de in de samenleving heersende rechtsovertuiging. Elk weldenkend mens begrijpt immers dat het voor een slachtoffer dat geconfronteerd wordt met een acute situatie, niet evident is om een rationele afweging te maken van wat onder een noodzakelijke verdediging moet worden verstaan, rekening houdende met de emoties van angst, vrees, radeloosheid, blinde woede en paniek die zich begrijpelijkerwijs in die omstandigheden van het slachtoffer meester maken.

In het Belgische strafrecht bestaat het begrip "noodweeroverschrijding" niet als dusdanig. Er is enkel sprake van morele dwang als schuldsluitingsgrond of de uitlokking als strafverminderende verschoningsgrond.

Het verdient aanbeveling dat de bepaling inzake noodweeroverschrijding uit het Nederlandse strafrecht wordt overgenomen.

Wij zijn ervan overtuigd dat criminaliteit in principe door de overheid moet worden beteugeld, en dat het niet aan de slachtoffers is om het recht in eigen handen te nemen. Het gaat dan ook om eerder uitzonderlijke situaties, waarbij de overheid niet bij machte is bescherming te bieden op het moment dat daaraan een onmiddellijke en dringende behoefte bestaat.

De uitbreiding van de noodweerregeling tot de bescherming van goederen is evenmin een vrijgeleide.

Zoals ook in Nederland het geval is moeten duidelijk in de wet omschreven voorwaarden vervuld zijn, wil men zich met succes op de rechtvaardigingsgrond "noodweer" of op de schuldsluitingsgrond "noodweerexces" beroepen.

Zo veronderstelt "noodweer" het bestaan van een ernstige en onmiddellijke bedreiging waartegen een vrijwillige en noodzakelijke tegenaanval wordt geplaatst die evenredig is met de reikwijdte van de aanranding. De verdediger moet zich dus in principe van het minst ingrijpende verdedigingsmiddel bedienen.

Wil men zich beroepen op "noodweerexces", dan moet aannemelijk worden gemaakt dat de overschrijding van de grenzen van de noodzakelijke verdediging (bijvoorbeeld een reactie die niet geheel in verhouding staat tot de

gravité de l'atteinte) a été la conséquence immédiate d'une émotion violente causée par l'atteinte subie.

L'expérience acquise dans d'autres pays européens montre que le fait d'étendre la réglementation de la légitime défense aux biens n'entraîne en pratique aucun excès.

COMMENTAIRE DES ARTICLES

Articles 2 et 3

Nous entendons réaliser l'extension de la notion de légitime défense aux biens en insérant dans le chapitre VIII du livre Ier du Code pénal ("Des causes de justification et d'excuse") un article 72 dont l'énoncé s'inspire largement de l'article 41 du Code pénal néerlandais.

L'alinéa 1er de l'article 72 proposé revient à étendre le régime actuel de la légitime défense visé à l'article 416 du Code pénal de manière à ce que celle-ci s'applique également à la protection des biens.

L'alinéa 2 instaure la cause absolutoire de l'"excès de légitime défense", inconnue jusqu'ici en droit pénal belge.

La légitime défense et l'excès de légitime défense sont formulés dans l'article 72 proposé du Code pénal comme une cause de justification générale pour la première et en tant que cause absolutoire pour le second – il est question d'un "fait" non autrement précisé -, ce qui justifie de faire cette insertion dans la partie générale dudit Code.

À l'heure actuelle, la légitime défense est régie par les articles 416 et 417 du Code pénal, qui font partie de la section IV du livre II, titre VIII, chapitre Ier, intitulée: "De l'homicide, des blessures et des coups justifiés".

En d'autres termes, dans l'état actuel de la législation, la légitime défense est considérée comme une cause de justification spéciale limitée à l'homicide et aux coups et blessures.

Pour la bonne ordonnance et la systématique du Code pénal, nous avons choisi de régler la matière au livre Ier de celui-ci.

aard of de ernst van de aanranding) het onmiddellijke gevolg was van de hevige gemoedsbeweging die door de aanranding werd veroorzaakt.

De ervaring in andere Europese landen toont aan dat een uitbreiding van de noodweerregeling tot goederen in de praktijk niet tot excessen leidt.

TOELICHTING BIJ DE ARTIKELN

Artikelen 2 en 3

De indieners zijn er voorstander van om de uitbreiding van de wettige verdediging tot goederen te regelen door het invoegen in Hoofdstuk VIII van het Eerste Boek van het Strafwetboek (betreffende de rechtvaardigings- en verschoningsgronden) van een artikel 72, waarvan de bewoordingen grotendeels zijn gebaseerd op artikel 41 van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht.

Het eerste lid van het voorgestelde artikel 72 komt neer op een uitbreiding van de huidige noodweerregeling van artikel 416 van het Strafwetboek tot de bescherming van goederen.

Het tweede lid voert de op dit ogenblik in het Belgische strafrecht onbestaande schulditsluitingsgrond "noodweerexces" in.

Noodweer en noodweerexces worden in het voorgestelde artikel 72 van het Strafwetboek geformuleerd als een algemene rechtvaardigingsgrond respectievelijk schulditsluitingsgrond, het gaat om een niet nader omschreven "feit", wat de plaatsing van het artikel in het algemeen deel van het Strafwetboek verantwoordt.

Op dit ogenblik wordt noodweer of wettige verdediging geregeld in de artikelen 416 en 417 van het Strafwetboek, die deel uitmaken van Afdeling IV van Hoofdstuk I van Titel VIII van het Tweede Boek, van welke afdeling het opschrift luidt: "Gerechtvaardigde doodslag, gerechtvaardigde verwondingen en gerechtvaardigde slagen".

Noodweer wordt in de huidige wetgeving met andere woorden opgevat als een bijzondere rechtvaardigingsgrond, beperkt tot doodslag en slagen en verwondingen.

Omwille van de overzichtelijkheid en de systematiek van het Strafwetboek kiezen wij voor een regeling in het Eerste Boek van het Strafwetboek.

L'article 3 de la présente proposition de loi abroge dès lors les articles 416 et 417 du Code pénal.

Artikel 3 van het onderhavige wetsvoorstel heft derhalve de artikelen 416 en 417 van het Strafwetboek op.

Marijke Dillen (VB)
Katleen Bury (VB)
Joris De Vriendt (VB)
Reccino Van Lommel (VB)
Tom Van Grieken (VB)

PROPOSITION DE LOI**Article 1er**

La présente loi règle une matière visée à l'article 74 de la Constitution.

Art. 2

L'article 72 du Code pénal, abrogé par la loi du 15 mai 1912, est rétabli dans la rédaction suivante:

“Art. 72. N'est pas punissable quiconque commet un fait commandé par la légitime défense de soi-même ou d'autrui, d'un fonds de commerce, d'un bien ou de tout autre bien juridique lui appartenant ou appartenant à autrui, contre une atteinte immédiate et illégale.

N'est pas punissable le dépassement des limites de la légitime défense s'il a été la conséquence immédiate d'une émotion violente causée par l'atteinte.”

Art. 3

Dans le livre II, titre VIII, chapitre Ier, du même Code, la section IV, qui comprend les articles 416 et 417, est abrogée.

3 mars 2023

WETSVOORSTEL**Artikel 1**

Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 74 van de Grondwet.

Art. 2

Artikel 72 van het Strafwetboek, opgeheven bij de wet van 15 mei 1912, wordt hersteld als volgt:

“Art. 72. Niet strafbaar is hij die een feit begaat, geboden door de noodzakelijke verdediging van zichzelf of van een ander, van zijn handelszaak, eigendom of ieder ander rechtsgoed of die van een ander, tegen ogenblikkelijke, wederrechtelijke aanranding.

Niet strafbaar is de overschrijding van de grenzen van de noodzakelijke verdediging, indien zij het onmiddellijke gevolg is geweest van een hevige gemoedsbeweging door de aanranding veroorzaakt.”

Art. 3

In boek II, titel VIII, hoofdstuk I, van hetzelfde Wetboek, wordt afdeling IV, die de artikelen 416 en 417 bevat, opgeheven.

3 maart 2023

Marijke Dillen (VB)
 Katleen Bury (VB)
 Joris De Vriendt (VB)
 Reccino Van Lommel (VB)
 Tom Van Grieken (VB)